

τὴν ἀμοιβαίαν στοργὴν ἢ ἀνομοιότης τῆς γενεᾶς· οἱ γονεῖς εἶναι ἢ παλαιὰ καὶ δύνουσα, τὰ τέκνα ἢ νέα καὶ ἀνατέλλουσα γενεά· ἐκεῖνοι μὲν διορῶσιν εἰς τὴν ἐπιζητουμένην τῶν τέκνων αὐτοτέλειαν παρομοιοῦσαν τὴν ἑαυτῶν ἀπώλειαν, ταῦτα δὲ διαβλέπουσιν ἐν τῷ ἀφαισισμῷ τῶν γονέων τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδίας αὐτοτελείας. Συνάπτει μὲν λοιπὸν γονεῖς καὶ τέκνα ἢ ἀμοιβαία στοργὴ καὶ ἀγάπη ἀλλὰ χωρίζει ἢ ἀνομοιότης τῆς γενεᾶς, διότι ἐκεῖνοι μὲν ἐκπροσωποῦσι τὸ παρελθὸν οὗτοι δὲ τὸ μέλλον. Ἐν τῇ σχέσει τῶν ἀδελφῶν τοῦ αὐτοῦ φύλου ἀνακύπτει ἀντιζηλία συχνὴ τῆς στοργῆς διαταρακτικὴ. Ἰδίᾳ δ' ἐξαίρετος καὶ μοναδικὴ εἶναι ἢ σχέσις ἀδελφῆς καὶ ἀδελφοῦ, οὗς διακρίνει ἢ διαφορὰ τοῦ φύλου καὶ ἢ καθαρότης τοῦ συναισθήματος. Ὡς ἀδελφὴ μάλιστα διαλάμπει ἢ γυνὴ δεικνύουσα τὴν ἀγνότητα καὶ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτῆς ἀποστολῆς, ἵνα διατηρῇ τῆς πατρῶας ἐστίας τὴν καθαρότητα καὶ τοῦ οἴκου τὴν ἠθικότητα καὶ ἐφαρμόζη τοὺς ἀγράφους καὶ θείους νόμους, ὧν τὸ κῦρος εἶναι αἰώνιον καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὴν ἀρχὴν. Ἡ ἀδελφὴ οὐδὲν θεωρεῖ κρεῖττον καὶ πολυτιμότερον ἀγαθὸν τῆς ζωῆς τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις αὐτῇ εἶναι ἀναντικατάστατος¹.

Οἱ παῖδες αὐξηθέντες καὶ ἐλεύθεροι καταστάντες σχηματίζουσι νέας οἰκογενείας², ἐξ ὧν συναποτελεῖται ἢ πολιτικὴ κοινωνία.

26. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ³

1. Ἐκάστη οἰκογένεια ὡς φυσικὸν καὶ ἠθικὸν πρόσωπον ἀποτελεῖ ἐνότητα. Τοιαῦται δ' ἐνότητες ὑπάρχουσι πολλαί, ἔχουσιν ἐξωτερικὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν καὶ χρῆζουσιν ἀλλήλων· διὸ καὶ συνάπτονται εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν⁴. Ὄταν σχηματισθῶσι νέοι οἴκοι, οἱ ἀνθρώποι τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων οἰκογενειῶν δὲν συνδέονται πλέον πρὸς

¹ 2, 347 ἐξ.

² Ἡ ζωὴ τῆς οἰκογενείας εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐν χρόνῳ περιορισμένη· τερματίζεται ἕνεκα τοῦ θανάτου τῶν γονέων καὶ διότι τὰ τέκνα αὐξανόμενα καθίστανται αὐτοτελῆ πρόσωπα. Ἡ ἐνηλικίωσις τῶν τέκνων καὶ ἢ ἀναγνώρισις αὐτῶν ὡς νομικῶν προσώπων ἀποτελεῖ τὴν ἠθικὴν διάλυσιν τοῦ οἴκου. Ἐκ τούτου προέρχονται πολλαὶ οἰκογένειαι οὐσαι πρὸς ἀλλήλας ὡς αὐτοτελῆ καὶ συγκεκριμένα πρόσωπα. (7, 261 ἐξ.).

³ Εἶναι προσοχῆς ἄξιον τὸ ὅτι ὁ Ἐγελος περὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας διέλαβεν ἐν ἰδίᾳ διεξοδικῇ πραγματείᾳ, ἣτις ἀποτελεῖ μέρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου. Δὲν μειοῖ δὲ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου ἢ διατύπωσις θεωριῶν, ὧν τινες δὲν στοιχοῦσι πρὸς ὕστερον ἀναπτυχθείσας καὶ ἤδη κρατούσας θεωρίας.

⁴ 7, 262 ἐξ. πβλ. καὶ 10, 400.

ἀλλήλους διὰ τῆς φυσικῆς καὶ τὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ οἴκου συνενούσης στοργῆς. Ἐνῶ ἡ οἰκογένεια εἶναι μικρὰ ὄμας προσώπων, φυσικῶς καὶ ἀμέσως διὰ τοῦ δεσμοῦ τοῦ αἵματος συναπτομένων, ἡ πολιτικὴ κοινωνία εἶναι ἄθροισμα ἀνθρώπων, οἵτινες μένουσι μᾶλλον ἢ ἦττον ξένοι πρὸς ἀλλήλους καὶ μόνον διὰ τοῦ συμφέροντος συνδέονται. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ ἕκαστον πρόσωπον ἔχει τὰ ἑαυτοῦ δίκαια καὶ ἀναπτύσσει αὐτὰ κατὰ τρόπον ἀδιόριστον· ἐπιδιώκει τοὺς ἰδίους σκοποὺς καὶ ἐπιζητεῖ διὰ τῆς ἐργασίας νὰ ἀποπληρώσῃ τὰς ἐνδείας¹. Συμβαίνει δὲ διὰ τῆς ἐπικοινωνίας καὶ συνεργασίας γενικὴ ἐξάρτησις καὶ καθολικὴ συνάφεια, εἰς ἣν ἕκαστος συναρμόζεται πρὸς θεραπείαν τῶν οἰκείων συμφερόντων, ὅποτε ταῦτα συνδέονται πρὸς τὴν κοινὴν πάντων εὐεστώ. Γεννᾶται λοιπὸν φυσικῶς ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἡ ἔννοια τοῦ κοινοῦ καὶ καθολικοῦ, καθ' ὅσον τοῦτο ὑπηρετεῖ εἰς τοὺς σκοποὺς ἐκάστου καὶ πορίζει τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ². Εἶναι δὲ σπουδαία ἡ τοιαύτη ἔννοια ἐν τῇ συμφύρσει καὶ συγχύσει τῶν διασταυρουμένων ποικίλων κοινωνικῶν συμφερόντων. Διότι τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐνδειῶν καὶ πληρώσεων παρέχει τὴν ἔμφρασιν ἀπείρου χάους μερικῶν καὶ τυχαίων περιπτώσεων, ὅπου λείπει ὅλως ὁ πρυτανεύων καὶ κυβερνῶν νοῦς. Φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι δεινὴ κρατεῖ σύγχυσις ἐν τῇ βομβούσῃ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίᾳ, ὅτι οὐδὲν ὁμοιάζει πρὸς ἄλλο καὶ ὅτι πανταχοῦ ὑπάρχει ἀνταγωνισμὸς πόθων καὶ συμφερόντων. Καὶ ὅμως ἐντὸς τοῦ φαινομένου κοινωνικοῦ χάους ἀνακαλύπτεται ἁρμονία καὶ ἀνιχνεύεται νόμος διατακτικὸς· τὸ «σύστημα τῶν ἐνδειῶν» εἶναι παρεμφερὲς πρὸς τὸ σύστημα τῶν πλανητῶν, ὅπερ φαίνεται μὲν ἀδιά-

¹ Ἐνταῦθα κρατεῖ μεγάλη διαφορά τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀπὸ τῆς πλατωνικῆς πολιτείας. Αὕτη μὲν θέλει νὰ περιστείλῃ καὶ ἄρῃ τὰ δίκαια τῶν καθ' ἕκαστον, ἐκείνη δὲ τούναντίον ἀναγνωρίζει αὐτὰ καὶ προσέτι καταλείπει ἐλεύθερα καὶ προάγει μεγάλως. Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτοτελοῦς ἀπείρου προσωπικότητος, τὸ δίκαιον τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας, ἀνεφάνη κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ καὶ συνεδέθη πρὸς τὴν ἀφρηρημένην καθολικότητα ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κόσμῳ. (7, 265 ἐξ.).

² Οἱ ἄνθρωποι τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εἶναι, λέγει, ἰδιοφελεῖς ἐπιδιώκοντες τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ὅπερ κατ' ἀκολουθίαν ἐμφανίζεται αὐτοῖς ὡς μέσον, προσαρμόζονται πρὸς τὴν κοινὴν βούλησιν καὶ ἐνέργειαν καὶ καθίστανται κρίκοι τῆς ἀλύσεως ἐν τῇ καθολικῇ ἀλληλουχίᾳ. Ἀποτρέβουσι καὶ ὁμαλίζουσι τὰς ἰδιογνωμοσύνας καὶ ἰδιοτροπίας, ἄγουσι δὲ εἰς ἁρμονίαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων βούλησιν. Οὗτος δὲ ἀκριβῶς ὁ ὁμαλισμὸς καὶ ἡ ἁρμονία εἶναι ἡ μόρφωσις, ἡ παιδαγωγία (Bildung). (7, 267 ἐξ.).

τακτον καὶ ἀνώμαλον ἀλλὰ διέπεται ὑπὸ νόμων σταθερῶν¹. Ἡ διάγνωσις δὲ τῆς τάξεως καὶ ἡ εὕρεσις τῶν νόμων, οἷτινες κρατοῦσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ συστήματι τῶν ἐνδειῶν, εἶναι ἔργον νέας ἐπιστήμης, τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας², ἧς προστάτας ἐπιφανεῖς μνημονεύει ὁ Ἐγγελος τρεῖς, τὸν Σκῶτον A. Smith, τὸν Γάλλον J. B. Say καὶ τὸν Ὀλλανδὸν Δαυῖδ Ricardo³.

2. Αἱ ἐνδειαὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπλαῖ καὶ ὀλίγαι ἀλλ' ὕστερον μεταβάλλονται καὶ αὐξάνονται σὺν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ⁴. Πολλοὶ ἐκθειάζουσιν ὡς κατάστασιν ἐλευθερίας τὴν παλαιὰν τοῦ χρόνου περίοδον, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι εἶχον ὀλίγας ἀνάγκας καὶ ἐπλήρουν αὐτὰς διὰ τῶν φυσικῶν μέσων καὶ ἄνευ ἐντάσεως τῆς διανοίας. Πλὴν ἡ κατάστασις ἐκείνη τῆς προσηλώσεως εἰς τὴν φύσιν εἶναι κατάστασις ἀγριότητος καὶ δουλείας μᾶλλον ἢ ἐλευθερίας. Διότι ἡ ἐλευθερία προσγίνεται διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτήν· τοῦτο ποιῶν ὁ ἄνθρωπος καὶ προσλαμβάνων ἀεὶ ἐλευθερίαν αὐξάνει τὰς ἑαυτοῦ ἀνάγκας⁵. Ὁ δοῦλος μόνον καὶ ὁ ἀπαίδευτος ἔχει, ὅπως τὰ ζῶα, ὀλίγας ἀνάγκας, ὁ δὲ προηγμένος καὶ πεπολιτισμένος διάγει ἐν πολλαῖς καὶ μάλιστα πνευματικαῖς ἐνδείαις, εἰς ὧν τὴν πλήρωσιν συντελεῖ ἡ κοινωνία. Διότι ποικίλαι καὶ πολυάριθμοι ἀποβᾶσαι χρήζουσι πολλῶν ὑπηρεσιῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μόνον ὑπαρχουσῶν· θεραπεύονται δὲ διὰ πολυειδοῦς ἐργασίας καὶ κατανομῆς αὐτῆς⁶. Οὕτως αἱ τῶν ἀνθρώπων ἐνδειαὶ τείνουσιν οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ πληρωθῶσιν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ θεραπευθῶσι

¹ 7, 272. πβλ. καὶ 10, 401 ἐξ.

² 7, 270 ἐξ.

³ Ὁ Ἐγγελος μετ' ἀδιασείστου αἰσιοδοξίας πιστεύει ὅτι ἐν μέσῳ τῶν σφοδρῶν συγκρούσεων καὶ τῶν ἀβεβαίων προσπαθειῶν τῶν ἀνθρώπων πραγματοῦται ἀσφαλῶς ὁ Λόγος. Ἄλλ' ἐμμένων ἐν τῇ διακριβώσει τοῦ λογικοῦ μέρους καταλείπει εἰς τὸν ψυχολόγον καὶ τὸν ἱστορικὸν καὶ τὸν πολιτικὸν τὴν περιγραφὴν τῶν προσωπικῶν ζητημάτων καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν πρακτικῶν προβλημάτων.

⁴ Τὸ ζῶον ἔχει περιορισμένας ἀνάγκας καὶ ὡσαύτως περιορισμένα μέσα πρὸς θεραπείαν αὐτῶν. Ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁ ἄνθρωπος ἔχει πολλὰς καὶ ἀεὶ αὐξανόμενας ἐνδείας.

⁵ 7, 275.

⁶ Ἡ ἐργασία ἀναπτύσσει τὴν τε θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Προσποιεῖ πλῆθος παραστάσεων καὶ γνώσεων, πορίζει εὐκίνησιν καὶ ταχύτητα περὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ ἐνεργεῖν. Ἡ δὲ τῆς ἐργασίας κατανομὴ ποιεῖ τὸ ἔργον ἐκάστου ἀπλούστερον, προάγει τὴν δεξιότητα καὶ αὐξάνει τὴν παραγωγικότητα. (7, 276 ἐξ.).

κατὰ τρόπον εὐκόλον καὶ εὐάρεστον. Ὁ δὲ πολλαπλασιασμός καὶ ὁ ἐξευγενισμός τῶν ἀναγκῶν εἶναι ἡ πολυτέλεια, πρὸς ἣν συνάπτεται ἀμέσως τὸ μὲν ἡ αὐξήσις τοῦ πλούτου τὸ δὲ τοῦναντίον ἡ ἐπίτασις τῆς πενίας. Μετὰ τῆς πολυτελείας συμβαδίζει ἡ κοινὴ συνήθεια (ὁ συρμός, «ἡ μόδα»), ἣτις ἐπάγει ὁμαλισμὸν καὶ συμφωνίαν εἰς τὰς παντοίας τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μορφάς, ὁμοιότητα περὶ τὴν κατοικίαν καὶ τὴν ἀμφίεσιν καὶ τὴν τροφήν καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα¹.

3. Ἡ ὑπαρξὶς πάντων τῶν μέσων πρὸς πλήρωσιν τῶν ἐνδειῶν εἶναι ἡ εὐπορία καὶ ὁ πλοῦτος τῆς κοινωνίας. Συμφάνως δὲ πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τοὺς προσφόρους τῆς θεραπείας αὐτῶν τρόπους διακρίνεται ἡ ἐργασία εἰς εἶδη, ἅτινα ποιοῦσι τοὺς κλάδους τῶν ἐνασχολήσεων καὶ τὰς τάξεις τὰς κοινωνικάς. Τοιαῦται τάξεις εἶναι τρεῖς· α) ἡ τάξις τῶν γεωργῶν, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐγέλου λεγομένη οὐσιώδους τάξις, εἰς ἣν ἀνήκουσιν οἱ ἀφιερῶντες ἑαυτοὺς εἰς τὴν γῆν καὶ προσδοκῶντες ἐξ αὐτῆς τὰ ἀγαθὰ². β) ἡ τάξις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐργατῶν, εἰς ἣν καταλέγονται οἱ χειρῶνακτες καὶ οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ ἔμποροι³. γ) ἡ τάξις τῶν περὶ τὰ κοινὰ συμφέροντα ἀσχολουμένων, οἵτινες διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι πάσης ἐργασίας ἀφορώσης εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἰδίων ἀναγκῶν⁴. Προσῆκον δ' εἶναι οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀνήκωσιν εἰς μίαν τῶν εἰρημένων τάξεων οὐχὶ κατὰ τὴν μοιραίαν σύμπτωσιν τῆς καταγωγῆς—εἰ καὶ αὕτη ἀφεύκτως ἔχει σπουδαιότητα—ἀλλ', ὅσον εἶναι δυνατόν, ἀναλόγως τῆς βουλήσεως αὐτῶν καὶ τῆς δυνάμεως. Οὗτος εἶναι ὁ μόνος τρόπος τῆς ἀποφυγῆς τῶν ἀποθαρρύνσεων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων⁵. Εἰρήσθω δὲ ὅτι τὰ πρόσωπα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας δὲν ἔχουσι μόνον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἰδιώτου ἀλλὰ θεωροῦνται καὶ ὡς καθολικὰ πρόσωπα ἀρϋόμενα τὸ γενικὸν κῦρος ἐκ τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, οὐχὶ ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ἢ ἐθνικῆς διαφορᾶς⁶. Ἡ τοιαύτη ἐπίγνωσις, φέρουσα

¹ 7, 274.

² Ἡ τάξις αὕτη κτᾶται περιουσίαν ἐκ τῶν προϊόντων τῆς φύσεως διὰ τῆς καλλιεργίας τῆς γῆς. Ἡ εἰσαγωγή τῆς γεωργίας μετὰ τοῦ γάμου ἐθεωρήθη εὐλόγως ἡ κυρία ἀρχὴ καὶ πρώτη καθίδρυσις τῆς πολιτείας. (7, 280).

³ Ἡ δευτέρα τάξις ἐπεξεργάζεται καὶ μεταβάλλει τὰ προϊόντα τῆς φύσεως. Ἐνῶ δὲ ἡ πρώτη τὰ ἀγαθὰ ποριζομένη ἄλλοθεν (ἐκ τῆς φύσεως) ἔχει τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως καὶ ῥέπει μᾶλλον πρὸς τὴν ὑποταγὴν, ἡ δευτέρα στρέφεται πρὸς ἑαυτὴν καὶ κλίνει μᾶλλον εἰς τὴν ἐλευθερίαν. (7, 282 ἔξ.).

⁴ 7, 283. πβλ. καὶ 10, 403.

⁵ 7, 283 ἔξ.

⁶ Ἐκ τῆς μορφώσεως, ἐκ τῆς συνειδήσεως ἐκάστου προκύπτει τὸ καθόλου.

τὸν τύπον τῆς κοσμοπολιτείας, εἶναι μεγίστης σπουδαιότητος καὶ ἀξίας, εἰ μὴ ἀντίκειται πρὸς τὴν πολιτείαν ὡς ὑπερτάτην ἠθικὴν τάξιν¹.

4. Ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἰσχύουσι πολλὰ δίκαια, ἅτινα τιθέμενα ὡς τοιαῦτα εἶναι νόμοι (*Gesetze*). Διὰ τοῦ νόμου «ὅτι εἶναι καθ' ἑαυτὸ δίκαιον, τίθεται ὡς τοιοῦτο», τουτέστι καθορίζεται καὶ γίνεται θετικὸν καὶ κατάδηλον. Ὅθεν ἔργον τῆς νομοθεσίας εἶναι νὰ ποιήσῃ νόμους τὰ καθ' ἑαυτὰ ὑπάρχοντα καὶ ἰσχύοντα δίκαια, νὰ καταστήσῃ αὐτὰ τοῖς πᾶσι γνωστὰ ἐν τῇ μορφῇ νόμου καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὰς μερικὰς περιπτώσεις². Τὰ δίκαια ὑπάρχουσι καὶ κρατοῦσιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι «δίκαια συνηθείας», ὁπόθεν λαμβανόμενα τίθενται καὶ διατυποῦνται ὡς νόμοι· οὐδὲν δὲ κωλύει νὰ παραμένωσι καὶ ὕστερον ὡς δίκαια τῆς συνηθείας³. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων γίνεται ὑπὸ δημοσίας ἐξουσίας, τοῦ δικαστηρίου. Ὅπως δὲ οἱ νόμοι πρέπει νὰ εἶναι κοινοὶ καὶ τοῖς πᾶσι γνωστοί⁴, οὕτω καὶ ἡ τοῦ δικαίου ἀπονομὴ καὶ ἡ ἐν τῷ δικαστηρίῳ συζήτησις πρέπει νὰ εἶναι ὡσαύτως κοινὰ καὶ γίνονται δημοσία⁵. Ἐκαστος πολίτης θὰ ἔχῃ μὲν τὸ δικαίωμα νὰ παρίσταται εἰς τὸ δικαστήριον θὰ ἔχῃ δὲ τὸ καθῆκον νὰ προσέρχηται εἰς αὐτό. Πᾶν ἔγκλημα πρῶτον μὲν εἰσάγεται εἰς τὸ δικαστήριον ὑπὸ τοῦ δημοσίου κατηγοροῦ εἶτα δὲ κρίνεται καὶ τέλος ὑπάγεται εἰς τοὺς νόμους καὶ τιμωρεῖται⁶. Ἴνα δὲ ἡ μερικὴ περιπτώ-

λιζὸν πρόσωπον. Ὁ ἀνθρώπος ἔχει ὑπέρτατον κῦρος, διότι εἶναι ἀνθρώπος, οὐχὶ διότι εἶναι Ἰουδαῖος ἢ Γερμανὸς ἢ Ἰταλὸς ἢ Ἰουδαῖος, καθολικὸς ἢ διαμαρτυρόμενος ἢ τι τοιοῦτο. (7, 286 ἐξ.).

¹ Ἐνθ. ἄνωτ.

² Ἐὰν ἐκτησάμην τι καταλαβὼν ἀδέσποτον, πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ τεθῇ ἤδη ὡς ἐμόν. Ὅλως δὲ καθιστάμενον τὸ δίκαιον νόμος προσλαμβάνει τὸν τύπον τῆς καθολικότητος καὶ τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ γνώρισμα. (7, 298, 287, 10, 403 ἐξ.).

³ 7, 295 ἐξ.

⁴ Ὁ Ἑγελὸς ψέγει τοὺς θέλοντας νὰ μένωσιν οἱ νόμοι ἄγνωστοι εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ τούναντίον ἐξαίρει καὶ τιμᾷ ὡς εὐεργέτας τῶν λαῶν καὶ προφίβαστάς τῆς δικαιοσύνης τοὺς ἄρχοντας ὅσοι ἐποίησαν συλλογὴν τῶν νόμων καὶ κατήρτισαν κώδικας. (Ὅτε ἔγραφε καὶ ἠξίου ταῦτα ὁ φιλόσοφος, ἡ Γερμανία ἔστερεῖτο πολιτικοῦ κώδικος, οἷον ὕστερον ἐκτίησατο θαυμαστόν). (7, 294 ἐξ. πβλ. καὶ 287 ἐξ. 290. 10, 406).

⁵ Ἡ τοιαύτη τοῦ δικαίου ἀπονομὴ παρέχει ἀρίστην πᾶσι εὐκαιρίαν πρὸς οἰκείωσιν καὶ γνώσιν τῶν νόμων.

⁶ Ἡ ἰδία κτήσις καὶ ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία λαμβάνουσιν ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ νομικὸν κῦρος καὶ ἀναγνώρισιν. Ἡ παραβίασις δ' ἐκείνων καὶ τὸ ἔγκλημα θεωρεῖται ὡς βλάβη οὐχὶ μόνον τοῦ ιδιώτου ἀλλὰ καθόλου τῆς κοινωνίας καὶ τιμωρεῖται προσηκόντως.

σις ἐν λεπτομερείαις καθορισθῆ καὶ ὁ κατηγορούμενος ἔνοχος ἢ ἀθῶος κηρυχθῆ, οὐδεμία ἀνάγκη εἰδικῶν καὶ ἐμπείρων τοῦ νόμου ἀνδρῶν. Ἄρκει νὰ κρίνη ὁ κοινὸς ὑγιὲς νοῦς καὶ ἡ πεποίθησις παντὸς πεπαιδευμένου, ὅστις ἀποφαίνεται κατὰ συνείδησιν καὶ κατὰ τὸν δοθέντα ὄρκον. Τοιουτοτρόπως ἡ δημοσία τοῦ δικαίου ἀπονομὴ τελεῖται ὑπὸ τοῦ ὄρκωτοῦ δικαστηρίου. Καὶ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον· διότι ὁ πολίτης κρινόμενος ἀπλῶς ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ὧν τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην καὶ νομικὴν γλῶσσαν εὐρίσκει ἀδιανόητον καὶ ἀκατάληπτον, νομίζει ὅτι λαμβάνει τὸ δίκαιον ὡς ἐξωτερικὴν καὶ τυφλὴν τύχην¹.

5. Πλὴν τῆς θέσεως τῶν νόμων καὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ἔχει καὶ ἄλλα πολλὰ ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἔργα. Φροντίζει περὶ τοῦ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν καὶ τῆς κατασκευῆς γεφυρῶν, ἐποπτεύει τὴν διατήρησιν τῆς ὑγιείας καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν παιδῶν ὑποχρεοῦσα κοινὴν ἐκπαίδευσιν². Μεριμνᾷ περὶ τῆς τιμίας χρήσεως τοῦ πλούτου³ καὶ τῆς δικαίας κατανομῆς αὐτοῦ, περὶ τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας τῶν προσώπων καὶ τῶν κτήσεων⁴. Οὐχ ἦττον δὲ φροντίζει περὶ τῆς ἐπιλύσεως τῶν δυσχερῶν ζητημάτων τῶν ἀναφυομένων ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς μεγάλης παραγωγῆς τῆς βιομηχανίας. Ὄταν ἡ χώρα ἀδυνατῆ νὰ διατρέψῃ τοὺς κατοίκους καὶ ἡ βιομηχανία νὰ πωλήσῃ τὰ προϊόντα αὐτῆς, παρίσταται ἀνάγκη ἀποικίσεως καὶ νέων ἀγορῶν⁵.

¹ 7, 304 ἐξ.

² Ἡ πολιτεία ἔχει τὸ καθῆκον καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν ἐκπαίδευσιν περιστέλλουσα τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν γονέων. Ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς ἄρα τῶν παιδῶν οἱ γονεῖς δὲν ἔχουσιν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν. Οὕτως ἡ πολιτεία δικαιούται νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς γονεῖς ὅπως πέμπωσι τὰ τέκνα εἰς τὸ σχολεῖον, ἐμβολιάζωσιν αὐτὰ καὶ τὰ τοιαῦτα. (7, 314 ἐξ.).

³ Ἐάν τις καταδαπανᾷ τὴν περιουσίαν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς οἰκογενείας, ἡ πολιτεία ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ τὴν διαχείρισιν. Ὄποτε ἡ πολιτικὴ κοινωνία ὀφείλει νὰ τρέφῃ τὰ πρόσωπα, δικαιούται καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν πόρων τῆς ζωῆς αὐτῶν. (7, 316).

⁴ Ἡ τήρησις τῆς τάξεως ἀπόκειται εἰς τὴν ἀστυνομίαν. Αὕτη ἀποσοβεῖ τοὺς κινδύνους καὶ ἀποκρούει πάσας τὰς διαταρακτικὰς τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας πράξεις, ἐξιχνεύει τὰ διαπραχθέντα ἀδικήματα καὶ ἐξευρίσκει τοὺς ἐνόχους. Ἐν τῶν μεγίστων κακῶν, ἅτινα ὀφείλει νὰ ἀποτρέπῃ, εἶναι ἡ γένεσις τοῦ συρφετοῦ, τοῦ ὄχλου τῶν ἀκτημόνων ἀνθρώπων, οἵτινες φεύγοντες τὴν ἐργασίαν καὶ μισοῦντες τὴν κοινωνίαν εἶναι ἀεὶ πρόθυμοι εἰς ἀδικίας καὶ ἐπαναστάσεις. Παράδειγμα δὲ τοιούτου ὄχλου προσάγονται οἱ ἐν Νεαπόλει τῆς Ἰταλίας Λαζαρόνοι. Εἰς τὴν ἀστυνομίαν προσνέμεται κατὰ τὴν τότε κρατοῦσαν ἀντίληψιν τὸ ἔργον τῆς περὶ τῶν πενήτων φροντίδος, τῆς ἐποπτείας τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μερίμνης πρὸς ἐπίδοσιν καὶ εὐημερίαν τῶν πολιτῶν.

⁵ Αἱ ἀποικίσεις θὰ γίνωνται κατὰ σύστημα καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν καὶ

6. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἀπαιτεῖ παρ' ἐκάστου νὰ ἐργάζεται ὑπὲρ αὐτῆς καὶ νὰ ποιῇ πάντα δι' αὐτῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν κλάδον τῆς οἰκείας ἐργασίας, ἔνθα ἀνευρίσκει δευτέραν οἰκογένειαν. Ἡ δὲ κοινότης καὶ ἑταιρεία τῆς ἐργασίας πρέπει νὰ ἀνυψοῖ τὸν ἐργάτην ὑπὲρ τὰ φίλαντα καὶ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ νὰ ἀνάγῃ εἰς ἠθικὰ πεδία, ὀφείλει νὰ διαπλάτῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐμποίῃ τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς. Ἡ τοιαύτη ἑταιρεία τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ *συντεχνία* (Corporation), ἣτις μετὰ τῆς οἰκογενείας ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς πολιτείας. «Ἡ ἱερότης τοῦ γάμου καὶ ἡ τιμὴ τῆς συντεχνίας εἶναι οἱ δύο δεσμοί, ὧν ἄνευ ἡ κοινωνία διαλύεται»¹.

27. Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ (ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ)²

1. Ἡ πολιτεία ἢ τὸ κράτος (der Staat) εἶναι ἡ πραγμάτωσις τῆς ἠθικῆς ιδέας, τὸ ἠθικὸν δηλονότι πνεῦμα ὡς ἀποκεκαλυμμένη καὶ συνειδητὴ βούλησις, ἣτις νοεῖ καὶ γινώσκει ἑαυτὴν καὶ ἐπιτελεῖ τὸ γινωσκόμενον³. δὲν εἶναι ἀπλῆ περίληψις τῶν ἐπὶ μέρος προσώπων, εἰ καὶ περιέχει καὶ διέπει αὐτά, οὐδ' ὑπάρχει ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς θεραπείας τῶν συμφερόντων ἐκάστων⁴. Δὲν εἶναι λοιπόν, καθὰ πλεῖστοι

προστασίαν τῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας. Αἱ ἀποικίαι θὰ προστατεύωνται καὶ θὰ ἀναπτύσσωνται ὑπὸ τῆς μητροπόλεως, δὲν θὰ ὑποδουλῶνται καὶ ληστεύωνται ὑπ' αὐτῆς. Ὅθεν δὲν θὰ συναισθάνωνται τὴν ἀνάγκην νὰ χειραφετηθῶσι καὶ διὰ τοῦτο νὰ πολεμῶσι κατὰ τῆς μητροπόλεως, καθὰ ἐποίησαν αἱ ἐν Ἀμερικῇ ἀγγλικαὶ καὶ ἰσπανικαὶ κτήσεις. (7, 320 ἔξ.).

¹ Ἐν τῇ συντεχνίᾳ, τῷ σωματείῳ, ἀσφαλίζει ὁ πολίτης ὡς ἰδιώτης τὰ ἑαυτοῦ ἀγαθὰ· πέρα δὲ τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων χωρῶν φθάνει εἰς συνειδητὴν ἐνέργειαν ὑπὲρ γενικωτέρου σκοποῦ. Ἐκ τῶν τριῶν τῆς κοινωνίας τάξεων ἡ δευτέρα μάλιστα φροντίζει περὶ τῶν ἰδίων καὶ κατ' ἀκολουθίαν φέρεται ἰσχυρότερον πρὸς τὸ σωματεῖον. Τοῦτο πρέπει νὰ τυγχάνῃ τῆς ἐποπτείας τῆς πολιτείας, ἥς ἄνευ ἐξασθενεῖ καὶ καταπίπτει εἰς οἰκτρὰν ἑταιρείαν. (7, 323—328).

² Ἡ θεωρία ἢ περὶ πολιτείας, περὶ ἧς διαλαμβάνει ὁ Ἐγγέλως ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ δικαίου καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, εἶναι ἐκ τῶν ἀξιολόγων ἐπιτευγμάτων, εἰς ἃ ἤγαγε τὸν φιλόσοφον ἡ νεανικὴ ἀγάπη τῆς ἑλληνικῆς πόλεως καὶ ὁ ἀνδρικός θαυμασμός τοῦ πρωσικοῦ κράτους.

³ 7, 328. Κατ' ἄλλον παρεμφερῆ τρόπον ὀρίζεται ἡ πολιτεία ὡς «αὐτοσυνείδητος ἠθικὴ οὐσία — ἡ ἐνότης τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας». (10, 409).

⁴ Ἡ πολιτεία μεγάλην σπουδὴν ποιεῖται ὅπως ὑπάρχῃ συμφωνία καὶ

τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, ἴδρυμα ἀσφαλιστικὸν καὶ προστατευτικὸν τῶν δικαίων καὶ τῶν κτήσεων τῶν προσώπων. Ὡσαύτως δὲν εἶναι, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, τὸ ὕστερον καὶ ἐπιγενέστερον ἀλλὰ τοῦναντίον τὸ φύσει καὶ λόγῳ πρότερον τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, εἰς ἃς διακρίνεται ¹. Δὲν ὑπουργεῖ ἀπλῶς εἰς τὰς βουλήσεις καὶ τὰ συμφέροντα ἐκάστων ἀλλ' εἶναι σκοπὸς αὐτῆ ἑαυτῆς καὶ μάλιστα ὁ ὕψιστος τῶν σκοπῶν (*absoluter unbewegter Selbstzweck*) ². Οὐδ' ἐκπροσωπεῖ πάλιν τὴν βούλησιν πάντων τῶν καθ' ἕκαστον ὡς τοιούτων ἀλλ' εἶναι ἡ «γενικὴ» βούλησις, ἡ βούλησις δηλονότι τοῦ γενικοῦ πνεύματος ὡς τῆς οὐσίας πάντων τῶν καθ' ἕκαστον. Ἐν ἄλλοις λόγοις δὲν εἶναι συνένωσις ἀτομικῶν καὶ μερικῶν βουλήσεων ἀλλ' ὑπάρχει ὡς ἠθικὸς ὄργανισμός, ὡς ζῶν ὄργανικὸν ὅλον, ἐν ᾧπερ περιλαμβάνεται οὐ μόνον ἡ κυβερνωσα δύναμις ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς ὠργανωμένος ³. Ὡστε ὑπάρχει ἐν τῇ πολιτείᾳ ὁ λαός, οὐχὶ δ' ὅμως ὡς ἀπλοῦς σωρὸς καὶ ψιλὸν ἄθροισμα ἀλλ' ὡς εὖ διατεταγμένον ἐνιαῖον ὅλον καὶ καλῶς διηρθρωμένος ὄργανισμός. Καὶ ὅπως ἐν παντὶ ὄργανισμῷ ἕκαστον μέλος εἶναι μέσον ἅμα καὶ σκοπός, οὕτω καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ τὰ καθ' ἕκαστον πρόσωπα καὶ αἱ ἐπὶ μέρους τάξεις εἶναι συγχρόνως μέσα καὶ σκοποὶ τῆς πολιτείας. «Ἡ πολιτεία εἶναι ὁ μόνος ὄρος τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ μερικοῦ σκοποῦ καὶ ἀγαθοῦ» ⁴. Ὅταν δ' ἕκαστοι μὴ εὐρίσκωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν πρόοδον αὐτῶν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ πολιτεία εἶναι ἐπισφαλῆς καὶ «στηρίζεται ἐπὶ ἀσθενῶν ποδῶν» ⁵. Ἡ ὀρθὴ καὶ

ἐνότης τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ μερικοῦ συμφέροντος ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῆς δὲν περιορίζεται ἐν μόνῳ τούτῳ· διότι σκοπὸν ἔχει ἑαυτήν, εἶναι ἀνώτερος ὄργανισμός ζῶν ἴδιον βίον ἀνώτερον τοῦ τῶν ἀτόμων. (7, 329 ἔξ. 339. 344. 10, 411).

¹ 7, 327.

² 7, 329.

³ Ἐκάστη πολιτεία εἶναι ὁ λαὸς καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν, καθ' ἣν πολίτευμα καὶ νόμοι, ἠθῆ καὶ θρησκεία, τέχνη καὶ ἐπιστήμη συναποτελοῦσιν ἐν ζῶν ὅλον. Ἡ τοιαύτη ἐνότης εἶναι ἡ οὐσία, τὸ πνεῦμα ἐνὸς λαοῦ. Εἰς τοῦτον ἀνήκουσι τὰ πρόσωπα, ὧν ἕκαστον εἶναι τὸ τέκνον τοῦ ἑαυτοῦ λαοῦ καὶ ἅμα τὸ τέκνον τῶν χρόνων αὐτοῦ. Οὐδεὶς ὑπολείπεται οὐδ' ὑπερβάλλει αὐτούς. (11, 82 ἔξ. 80).

⁴ 7, 342.

⁵ 7, 344. Ἡ πολιτεία εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κύριον οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀνωτέραν δύναμιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν αὐτοτελεῆ σκοπὸν. Καὶ δὲν ὑπηρετεῖ μὲν εἰς τὰ συμφέροντα τῶν καθ' ἕκαστον ἀλλ' ἔχει ὅμως τὰ ἴδια συμφέροντα συνυφασμένα πρὸς ἐκεῖνα. Ὅθεν τὰ πρὸς τὴν πολιτείαν καθήκοντα ἐκάστων καὶ τὰ δικαιώματα χωροῦσι παράλληλα. «Τὸ πρόσωπον ἐπιτελοῦν τὰ οἰκεία καθήκοντα πρέπει νὰ εὐρίσκη συγχρόνως τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον». Ἀλλ' ἠθικὸν

πρέπουσα διάθεσις τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτῆς εἶναι ἢ ἔλλογος, οὐχὶ τυφλὴ ὑπακοή· ὅπερ γίνεται τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ἰσχυρότερον ἐκεῖνοι ἐμφοροῦνται τοῦ πνεύματος τοῦ γενικοῦ. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἢ πολιτεία δὲν προέρχεται οὔτε ἐκ κοινωνικοῦ συμβολαίου ¹ οὔτε ἐξ ἐπιβλητικοῦ κύρους ² ἀλλ' εἶναι αὐτόνομος καὶ ἄνωτέρα μορφή τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος ³, θεμελιούται δ' ἐπὶ τῆς καθολικῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος ⁴· εἶναι ἢ πραγμάτων τοῦ γενικοῦ λόγου ⁵ καὶ τῆς ἐλευθερίας ⁶, ἢ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης

εἶναι τότε τὸ πρόσωπον, ὅταν βούληται καὶ ἐπιδιώκῃ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅπως ἂν ἔχη, τὸ μερικὸν καὶ τὸ γενικὸν ἀγαθὸν διακρίνονται μὲν ἀπ' ἀλλήλων ἀλλὰ πάλιν ἠρτηνται ἐξ ἀλλήλων. Ἡ ὠφέλεια ἢ ἰδία καὶ ἡ ὠφέλεια ἢ κοινὴ εἶναι πράγματα συναφῆ· προάγων τὸν σκοπὸν μου προάγω τὸ κοινὸν ἀγαθὸν καὶ τοῦτο πάλιν προάγει τὸν ἐμὸν σκοπὸν: «ὁ ἴδιος ἐμὸς σκοπὸς συμπίπτει πρὸς τὸν γενικόν· εἰ δὲ μὴ, ἡ πολιτεία κινεῖται ἐν τῷ ἄερι», (7, 337 ἐξ. 339. 344).

¹ Ὁ Ἐγγελοῦς ἐπαινεῖ μὲν τὸν Rousseau ὅτι ἀπέφηνεν ἀρχὴν τῆς πολιτείας τὴν βούλησιν ἀλλὰ ψέγει ὅτι ὑπέλαβεν ὡς γενικὴν βούλησιν τὸ σύνολον τῶν μερικῶν βουλήσεων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς κοινωνικὸν συμβόλαιον. Εἰς πολλὰ δέ, λέγει, ἄτοπα ἐνέχεται ἡ θεωρία τοῦ Rousseau. Οὗτος δοξάζει ὅτι ἡ πολιτεία συνέστη διὰ τοῦ ἀμοιβαίου περιορισμοῦ τῆς ἀρχηγόνου ἀπολύτου ἐλευθερίας τῶν προσώπων. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπίθανον, διότι μόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ τείνομεν νὰ προσλάβωμεν καὶ ἀναπτύξωμεν τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν. Ἐπειτα δὲ ἡ ἐκδοχή, καθ' ἣν τὰ ἄτομα ἀπεφάσισαν νὰ ἐνωθῶσι καὶ αἱ προσωπικαὶ διάφοροι βουλήσεις ἔγνωσαν νὰ δημιουργήσωσιν ὁμοφωνίαν, εἶναι ἀπίθανος καὶ μηχανικὴ ἐξήγησις τῆς πνευματικῆς κοινωνίας. Ὅπως δ' εἰπεῖν ἡ ἔννοια τοῦ συμβολαίου ἀντίκειται πρὸς τὴν ζῶσαν πραγματικότητα τῆς πολιτείας, ἣτις εἶναι προτέρα καὶ ὑπερτέρα τοῦ ἀθροίσματος τῶν καθ' ἕκαστον. Ὁ ὑπολαμβάνων ὡς βάσιν τῆς πολιτείας τὴν συγκατάθεσιν τῶν προσώπων ἢ τὸν συμβιβασμὸν τῶν συμφερόντων παρορᾷ τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας. (7, 330 ἐξ.).

² Οὐχ ἦττον καταπολεμεῖ ὁ Ἐγγελοῦς τὴν θεωρίαν τοῦ Καρόλου Λουδοβίκου von Haller, καθ' ὃν ἐν τῇ πολιτείᾳ δὲν κρατεῖ οὔτε ὁ λόγος οὔτε ὁ νόμος ἀλλ' ἡ ἀπόλυτος ἀρχὴ τοῦ κυριάρχου, εἰς ὃν πάντες ὀφείλουσι τυφλὴν ὑπακοήν. Ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη βάσιν τῆς πολιτείας ὑποθέτουσα τὴν βίαν καὶ αὐθαιρεσίαν εἶναι σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπος καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνατρεπτικὴ ἀντὶ τῆς «πολιτικῆς ἀρετῆς» ἀνακηρύττει τὴν εἰς τὴν αὐθεντίαν πίστιν. (7, 332 ἐξ.).

³ Ἡ οὐσία τῆς πολιτείας εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος· δὲν εἶναι ἢ πολιτεία δευτερευόν τι καὶ ἐξηρητημένον ἐκ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας ἀλλὰ πρωτεῦον καὶ κύριον, ἐφ' οὗ ἐκεῖναι ἐρείδονται. Ὡς αὐτοσυνείδητος ἠθικὴ οὐσία συνενοῖ ἡ πολιτεία τὰς ἀρχὰς τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. (7, 342. 10, 409).

⁴ «Ὁ ἔλλογος προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ζῇ ἐν πολιτείᾳ». Τὸ ζῆν ἐν πολιτείᾳ δὲν εἶναι αἴρεσις καὶ ἐκλογή ἐκάστου ἀλλ' ἀνάγκη πλὴν οὐχί

τοῦ γενικοῦ πνεύματος καὶ ἐπομένως ἡ ἐκδήλωσις καὶ αἰσθητοποίησις τοῦ θεοῦ¹. Ὁ θεὸς καθίσταται ὄρατος ὡς πολιτεία καὶ περιορίζων ἑαυτὸν ἐμφανίζεται ὡς μερικὴ πολιτεία. Τὸ ἄπειρον δηλαδὴ πνεῦμα τὸ ἐν τῇ φύσει εἰς τὰ καθ' ἕκαστον διαχυθὲν καὶ ἐν αὐτοῖς ὑπνώπτον πραγματοποιῶνται κατὰ τρόπον πεπερασμένον ἐν τῇ πολιτείᾳ ὡς ἡ ἀγρουπνος ζωὴ ἐλλόγου ὀργανισμοῦ². Ἡ πολιτεία ἄρα εἶναι ἡ πεπερασμένη πραγματώσις τῆς θείας ἰδέας καὶ πρέπει νὰ τιμᾶται ὡς τὸ ἐπὶ γῆς θεῖον (ein Irdisch—göttliches)³. Ἐν τῇ πολιτείᾳ «κρατεῖ ἡ Ἀθηναῖα, τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, τὸ ἑαυτὸ γινώσκον καὶ βουλόμενον θεῖον»⁴.

ἀνάγκη συμβολαίου, διότι τοῦτο διαλύεται καὶ ὀρμᾶται ἐξ ἐλευθέρας ἐκλογῆς. «Ἐνῷ ἡ πολιτεία εἶναι ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, τὸ ἄτομον ἔχει κατὰ τοσοῦτο μόνον ἀντικειμενικότητα, ἀλήθειαν καὶ ἠθικότητα, καθ' ὅσον εἶναι μέλος ἐκείνης». Μόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπάρχει ἀληθῆς ἀρετὴ καὶ ἀληθῆς ἀγωγή ἀπεργαστικῆ τῆς ἠθικότητος. (7, 329 ἔξ.).

⁵ Ἡ πολιτεία ὡς πραγματοῦσα τὸν Λόγον εἶναι μᾶλλον τῆς φύσεως δυσνόητος· εἶναι δὲ πολλῶ εὐχερέστερον νὰ ἀνευρίσκωμεν ἐν τινι πολιτείᾳ ἐλαττώματα ἢ νὰ διαγινώσκωμεν τὴν θετικὴν οὐσίαν αὐτῆς. Ἡ πολιτεία δὲν πρόκειται ὡς τεχνούργημα ἀλλ' εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς τὴν τύχην καὶ τὴν πλάνην· κακοὶ τρόποι δύνανται πολλαχῶς νὰ παραμορφώσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ πᾶσα παραμόρφωσις εἶναι ἀπόκλισις ἀπὸ τῆς κυρίας μορφῆς, ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς πολιτείας. (7, 336).

«Ἡ πολιτεία εἶναι «ἡ αὐτοσυνειδητος ἠθικὴ οὐσία» ἢ «ἡ πραγματώσις τῆς ἐλευθερίας», ἡ ἐλευθερία ὑποκειμενικότητος, ἡ «ἔλλογος, ἑαυτὴν ἀντικειμενικῶς γινώσκουσα καὶ καθ' ἑαυτὴν (ἐνεργεῖα) ὑπάρχουσα ἐλευθερία». Ἡ πολιτεία δηλαδὴ πραγματοῖ τὸν γενικὸν λόγον καὶ πορίζει εἰς τὴν κενὴν ἐλευθερίαν ἀληθῆς περιεχόμενον. Ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν πολιτείαν ὑπακούων, καθίσταται ἐλεύθερος, διότι ἡ γενικὴ βούλησις εἶναι ἡ οὐσία ἐκάστης μερικῆς βουλήσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ ἐμπορούμενος ἐκείνης ἀνευρίσκει τὴν ἀληθινὴν αὐτοῦ οὐσίαν, τὴν ἐλευθερίαν. Ὑψιστον λοιπὸν ἐκάστου καθῆκον εἶναι νὰ ἀποτελῇ μέλος τῆς πολιτείας καὶ νὰ μετέχη τῆς ἐλευθερίας, ἥτις διὰ τῆς πολιτείας τὸ πρῶτον πραγματοποιῶνται. (7, 329. 333. 11, 72. 80 ἔξ.).

¹ Οὐδέποτε θὰ διαγνώσωμεν τὴν φύσιν τῆς πολιτείας, ἐὰν ὀρμηθῶμεν ἀπὸ τῆς μερικῆς αὐτοσυνειδησίας ἢ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας τῶν καθ' ἕκαστον. Ἐπίναγκες νὰ ἀπιδώμεν εἰς τὴν αὐτοσυνειδησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τὴν καθόλου. Διότι «ἡ πολιτεία πραγματοποιῶνται ὡς αὐτοτελῆς ἐξουσία, ἐν τῇ τὰ ἄτομα ἕκαστα εἶναι ἀπλῶς μέρη. Ἡ πολιτεία εἶναι ἡ πορεία τοῦ θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ» ἢ, ἄλλως εἰπεῖν, «ἡ θεία βούλησις ὡς παρὸν πνεῦμα ἀνεπτυγμένον εἰς διωργανωμένον κόσμον», «εἶναι ἡ θεία ἰδέα ὡς ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς». (7, 336 ἔξ. 11, 71). Αἱ ἐκφράσεις αὗται ὑπομιμνήσκουσι τὸν Hobbes, καθ' ὃν ἡ πολιτεία εἶναι ὄρατος θεός.

² Ἡ πολιτεία θεωρεῖται ὡς «ἱερογλυφικὴ γραφὴ» τοῦ Λόγου, ὅστις παρίσταται πραγματοποιούμενος. (7, 336).

³ Ἡ πολιτεία εἶναι ὁ κόσμος, ὃν τὸ πνεῦμα ἐδημιούργησεν ἑαυτῷ· ἔχει

2. Ἡ πολιτεία ὡς ζῶν ὅλον καὶ ἠθικὸς ὄργανισμὸς διακρίνεται κατ' ὄργανικὴν ἅμα καὶ λογικὴν ἀνάγκην εἰς ἐξουσίας, ὧν τὸ πλῆθος καὶ τὴν τάξιν ἐμφαίνει ἡ φύσις αὐτῆς. Ἡ πολιτεία δηλαδὴ εἶναι ἐν τῷ συνόλω ὁ Λόγος, τὸ ἐλεύθερον ὑποκείμενον, οὗ ἡ ἔννοια κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Λογικῆς ἐμπεριέχει τρία μέρη, τὸ γενικὸν καὶ τὸ μερικὸν καὶ τὸ ἀτομικόν. Τὸ μὲν γενικὸν ἐκπροσωπεῖ ἡ νομοθετικὴ, τὸ δὲ μερικὸν ἡ κυβερνητικὴ τὸ δὲ ἀτομικὸν ἡ ἡγεμονικὴ ἐξουσία. Ἡ πολιτεία ἄρα διακρίνεται εἰς τρεῖς ἐξουσίας, τὴν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Τὰ μέρη ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μῆτε ὡς τεταγμένα παρ' ἄλληλα μῆτε ὡς περιορίζοντα ἄλληλα, διότι ἄλλως αἱ δημόσιαι ἐξουσίαι θὰ κατέληγον εἰς ἀγῶνα καὶ ἀντίθεσιν καὶ θὰ περιῆγον τὴν πολιτείαν εἰς ὄλεθρον¹. Ἡ δὲ ὀρθὴ καὶ ἔλλογος τῶν ἐξουσιῶν σχέσις ποιεῖ τὸ ἀληθὲς πολίτευμα, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν². Ἡ συν-

ἄρα ὠρισμένην καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑφισταμένην πορείαν. Καὶ ὅποτε ἐν τῇ φύσει θαυμάζομεν τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ, τί πρέπει νὰ εἰπωμεν περὶ τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἴσταται ὑπὲρ τὴν φύσιν, καὶ τί κατ' ἀκολουθίαν περὶ τῆς πολιτείας, ἣτις εὐρίσκεται ὑπὲρ τὴν φυσικὴν ζωὴν; Ὁφείλομεν λοιπὸν νὰ τιμῶμεν τὴν πολιτείαν ὡς ἐπίγειον θεὸν καὶ νὰ συνίδωμεν ὅτι ἀπείρως δυσχερέστερον εἶναι νὰ κατανοήσωμεν τὴν πολιτείαν παρὰ τὴν φύσιν. (7, 370).

¹ 7, 328. Ἀρετὴ τῆς μὲν οἰκογενείας εἶναι ἡ στοργὴ καὶ εὐλάβεια, τῆς δὲ πολιτείας ἡ ὁμοφροσύνη καὶ φιλοπατρία. Ἡ πολιτικὴ διάθεσις καὶ φιλοπατρία εἶναι ἡ πεποίθησις καὶ πίστις εἰς τὸ ὅτι συμπίπτουσιν εἰς τὸ αὐτὸ τὰ συμφέροντα ἀτόμου καὶ πολιτείας. Φιλοπατρία λοιπὸν δὲν εἶναι μόνον ὁ πρόσκαιρος ἐνθουσιασμὸς ὁ ποιῶν ἡμᾶς ἐν κρισίμοις καιροῖς νὰ θυσιάσωμεν ἀγαθὰ καὶ ζωὴν ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὸ σταθερὸν συναίσθημα τῆς ἠθικῆς τοῦ ἔθνους ἐνότητος. (Αὐτ. 345 ἐξ.).

² Ἡ θεωρία τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν εἶναι κενὴ καὶ σφαλερὰ διότι, ἐὰν ἐχωρίζοντο καὶ ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, πῶς θὰ ἐγίνετο ὁ ἀπαιτούμενος ἅμα περιορισμὸς αὐτῶν καὶ πῶς θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ τοῦ κράτους ἐνότης; Κατὰ τοῦ χωρισμοῦ λοιπὸν τῶν ἐξουσιῶν ἀντιτάττεται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ὁλότητος τῆς πολιτείας. Αἱ ἐξουσίαι τοῦ κράτους πρέπει μὲν πάντως νὰ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ἀλλ' ἐκάστη αὐτῶν ἐπάναγκες νὰ ἀποτελῇ καθ' ἑαυτὴν ἐν ὅλον καὶ νὰ ἐμπεριέχῃ τὰς λοιπὰς. Ὅπως δ' εἰπεῖν αἱ ἐξουσίαι θὰ διαστέλλονται ἀπ' ἀλλήλων ὡς τὰ γνωρίσματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας. (7, 367 ἐξ.).

³ 7, 371 ἐξ. Ἡ κυριαρχία τῆς πολιτείας εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχεκυριανὴν ἔννοιαν τοῦ λαοῦ, ἣτις εὐκόλως κατανατᾷ αὐθαιρεσίᾳ τοῦ ὄχλου. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὸ πλῆθος ἀλλ' εἰς ἓνα μόνον, ὅστις ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνην τοῦ συνόλου. Κατ' αὐστηρῶς λοιπὸν λογικὸν τρόπον δεξιζυεῖ ὁ Ἐγελος ὅτι ἡ «ιδέα» τῆς πολιτείας ἀναπτύσσεται κατὰ πάντα αὐτῆς τὰ μέρη

ταγματική πολιτεία εἶναι οὕτω διηρθρωμένη εἰς μέρη, τάξεις καὶ συντεχνίας, κοινότητας καὶ νομούς, ὥστε ταῦτα εἶναι κατ' ἀκρίβειαν οὐχὶ μέρη ἀλλὰ μέλη ἑνὸς ζῶντος ὅλου, ὄργανα ἀτομικῆς καὶ ἀμερίστου ἐνότητος¹. Ἡ ἀμέριστος δὲ αὕτη ἐνότης («τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτείας») εἶναι προσωπικὴ καὶ αὐτοσυνειδήτος, τὸ ἐγὼ τῆς πολιτείας, ἡ πολιτεία ὡς ἐγὼ². Τὴν αὐτοσυνειδησίαν καὶ κυριαρχίαν τῆς πολιτείας αἰσθητοποιεῖ καὶ ἐκπροσωπεῖ εἷς καὶ μόνος ἡγεμών· διὸ τὸ συνταγματικὸν κράτος εἶναι κατ' ἀνάγκην μοναρχικόν³ καὶ ἡ ἔλλογος μοναρχία κατ' ἀνάγκην συνταγματικὴ⁴. Ὁ μονάρχης δὲν εἶναι ἀπόλυτος δεσπότης καὶ αὐθαίρετος τύραννος⁵ ἀλλ' ὁ φορεὺς τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ ὑπὲρ

καὶ φθάσει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας, εἰ καὶ διαρρήδην ἀποφαίνεται πάλιν ὅτι τὸ πολίτευμα ἐκάστου λαοῦ δὲν καθορίζεται ἐκ τῶν προτέρων ἀλλὰ προσαρμόζεται πρὸς τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν μόρφωσιν αὐτοῦ. Τὸ πολίτευμα δηλαδὴ εἶναι «ἡ ἐργασία αἰώνων, ἡ ἰδέα καὶ ἡ συνείδησις τοῦ Λόγου ἐφ' ὅσον ἀνεπτύχθη παρά τινι λαῷ». Ὡς πνεῦμα τοῦ λαοῦ τὸ πολίτευμα εἶναι ὁ πάσας τὰς καταστάσεις αὐτοῦ διέπων νόμος, ἡ συνήθεια καὶ ἡ συνείδησις τῶν ἀτόμων. Οὕτω τὸ πολίτευμα ἐκάστου λαοῦ ἤρτηται ἐκ τοῦ τρόπου καὶ τῆς μορφώσεως τῆς αὐτοσυνειδησίας αὐτοῦ. (7,376. 11,77 ἐξ.).

¹ «Ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔχει σπουδαιότητα ἡ ἐνότης τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ μερικοῦ». Ἐκαστος δὲ ὀφείλει νὰ θέλῃ μόνον ὅ τι εἶναι ἐκδήλωσις τῆς λογικότητος. (7,341. 369.).

² Ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ διαφορὰ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας πολιτείας. Ἐκείνη εἶχε μὲν τὴν ἐνότητα ἀλλ' ἔστερεῖτο τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς αὐτοσυνειδησίας, τῆς ἐλευθέρως ὑποκειμενικότητος· διὸ τὰς τελευταίας ἀποφάσεις ἐξήρτα ἐκ τῶν χρησμῶν καὶ μαντείων. Δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ὀργανικὴν διάρθρωσιν ἀπετέλει ἡ λαμπρὰ δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὁμως οἱ Ἕλληνες τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν ἠρῶντο ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων, τῶν χρησμῶν καὶ τῶν σπλάγχων, τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν καὶ τῶν τοιούτων. (7,385. ἐξ.).

³ Ὁ Ἐγελος δὲν παραδέχεται τὴν ἐκ θεοῦ καταγωγὴν τοῦ δικαίου τοῦ ἡγεμόνος ἀλλὰ στηρίζει τὴν μοναρχίαν ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῆς δι' ἑνὸς προσώπου αἰσθητοποιήσεως τῆς κυριαρχίας καὶ μεγαλειότητος τοῦ κράτους. (7,383. 391).

⁴ Οὐχὶ ὀρθῶς κατὰ τὸν φιλόσοφον γίνεται συχνὸς λόγος περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Ἐὰν κυριαρχία τοῦ λαοῦ σημαίνει τὴν κυριαρχίαν τῆς πολιτείας, ἐμπεριέχεται καὶ ἐμφανίζεται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ μονάρχου· ἐὰν δὲ κατὰ τὸ σῆνηθες σημαίνει ἀντίθετον πρὸς τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐξουσίαν, ἡ τοιαύτη κυριαρχία δὲν εἶναι πραγματικὴ, διότι τότε πρόκειται οὐχὶ περὶ λαοῦ ὀργανωμένου ἀλλὰ περὶ ἀπλοῦ σωροῦ καὶ ἀμόρφου πλήθους («περὶ τῆς ἀγρίας ἐννοίας τοῦ λαοῦ»), ἀφ' οὗ λείπει οἰαδήποτε καὶ πολλῶ μᾶλλον ἢ κυρίαρχος βούλησις. Ὁ λαός, ἄνευ τοῦ μονάρχου λαμβανόμενος καὶ ἄνευ τῆς συναφοῦς αὐτῷ διάρθρωσεως τοῦ συνόλου, εἶναι ἄμορφος ὕλη καὶ οὐχὶ πολιτεία. (7,383. ἐξ.).

⁵ Ὁ μονάρχης ἐπέχει πρὸς τὸν λαὸν θέσιν οὐχὶ κατακτητοῦ καὶ κυρίου ἀλλ' ἡγεμόνος συγκεντροῦντος ἢ κατὰ κληρονομίαν ἐκπροσωποῦντος τὴν ὑπερτάτην τῆς πολιτείας ἐξουσίαν. Ἡ κυριαρχία τοῦ κράτους δὲν εἶναι βία καὶ

πᾶσαν αὐθαιρεσίαν κειμένης βουλήσεως τοῦ κράτους. Δὲν πράττει λοιπὸν κατὰ τὸ δοκοῦν οὐδ' ἔχει τι ἄλλο ἐν εὐπαγεῖ πολιτεία νὰ ποιῇ παρὰ νὰ ὑπογράφη τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα. Ἐπίδικως δὲ ἀξιούσι παρὰ τοῦ μονάρχου ἀντικειμενικὰς ἰδιότητας¹ διότι ἐν τῇ εὐ ἡρμοσμένη καὶ καλῶς διατεταγμένη πολιτεία ἀντικειμενικότητα ἔχει μόνον ὁ νόμος, εἰς ὃν ὁ μονάρχης ἔχει νὰ προσθέσῃ ἀπλῶς τὸ ὑποκειμενικὸν «θέλω»², νὰ ἐξαγγείλῃ τὸ «Ναί»³.

3. Ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία⁴, τὴν τε ἀστυνομικὴν καὶ τὴν δικαστικὴν περιλαμβάνουσα, ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ πλήθους βαθμολογικὴν σειρὰν ἀποτελούντων καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀμέσως ἢ ἐμμέσως διοριζομένων ὑπάλληλων. Οὗτοι ἔχουσι συμβούλια καὶ ἀπαρτίζουν συλλόγους, οἵτινες διακλαδοῦνται μὲν πρὸς τὰ κάτω συγκεντροῦνται δὲ πρὸς τὰ ἄνω καὶ συνεννοῦνται ἐν τῇ ὑπερτάτῃ κορυφῇ⁵. Ἡ δὲ ὀρθὴ καὶ καλὴ ἀποκέντρωσις καὶ συγκέντρωσις συντελεῖ εἰς τὴν εὐεξίαν καὶ εὐεστὸν τοῦ κράτους καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας⁶.

4. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία⁷ ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ

δεσποτεῖα ἀλλ' ἐναρμόνιος ἔνωσις καὶ συναρμογὴ πασῶν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων. Οἱ κατακτηθέντες δὲν συνδέονται πρὸς τὸν δεσπότην διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς ιδέας, διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνάγκης τοῦ πολιτεύματος. Μεταξὺ αὐτῶν δηλαδὴ ὑπάρχει μόνον συμβόλαιον, οὐχὶ πολιτικὸς δεσμός. Διὸ καὶ ὁ Ναπολέων παρετήρησε πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς πόλεως Erfurt (περιελθούσης εἰς τοὺς Γάλλους μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ἰέναν μάχην): «Je ne suis pas votre prince, je suis votre maître». (7,391 ἔξ.).

¹ Τὰ δικαιώματα τοῦ μονάρχου εἶναι τὰ ἑξῆς: α) τὸ τῆς ἀπονομῆς χάριτος, τουτέστι τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀπαλλάτῃ τὸν ἀδικήσαντα ἀπὸ τῆς τιμωρίας, β) τὸ τῆς ἐκλογῆς καὶ ἀπολύσεως τῶν ἀνωτάτων τοῦ θρόνου συμβούλων, οἵτινες προπαρασκευάζουσι τὸ ἔργον τοῦ μονάρχου καὶ εἶναι ὑπεύθυνοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αἰεὶ ἀνεύθυνον ἰδιότητα ἐκείνου, γ) τὸ τῆς ἐγκρίσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς εἰς αὐτὰς προσδόσεως τοῦ τύπου καὶ κύρους τῶν νόμων. (7, 392—394).

² Ἡ ὑπερτάτη τῆς πολιτείας κορυφὴ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ εἰδικὴ τοῦ χαρακτῆρος φύσις δὲν ἔχει σπουδαιότητα. (7,382 ἔξ. 388 ἔξ.).

³ 7,395—403.

⁴ Οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἀποτελοῦσι τὴν μάλιστα προηγμένην τοῦ ἔθνους μερίδα καὶ ἔχουσι βαθεῖαν τοῦ δικαίου ἐπίγνωσιν. Ἐπάναγκες δὲ ὅπως μὴ μεταβληθῶσιν εἰς τάξιν τυραννικὴν ὅπερ κακὸν διακωλύουσιν ἄνωθεν μὲν οἱ θεσμοὶ οἱ τὸν σφετερισμὸν τῆς κυριαρχίας ἀποσοβοῦντες κάτωθεν δὲ αἱ τῶν συντεχνιῶν ἐλευθερίαι. (7, 401 ἔξ.).

⁵ Εἰς τὰ ἔργα τῆς κυβερνήσεως ἀνήκει καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας. (7, 397 ἔξ. αὐτ. 277 ἔξ.).

⁶ 7, 404—432. πβλ. καὶ 10, 423).

ἔθνη· ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐτέρων δύο ἐξουσιῶν. Ἐκπροσωποῦσι δ' ἐκεῖνοι πάντως τὸν λαόν, οὐχὶ δ' ὅμως τὸν λαὸν λαμβανόμενον ὡς ἄμορφον πλῆθος καὶ σύγκλυδα ὄχλον ἀγνοοῦντα τί θέλει ἀλλὰ τὸν εὖ τεταγμένον καὶ εἰς κοινωνίαν ὀργανωμένον λαὸν τὸν γνωρίζοντα τί ζητεῖ¹. Ὅθεν προσῆκον εἶναι νὰ ἐκλέγωνται τὰ μέλη τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου λαοῦ ἀλλ' ὑπὸ τῶν ὀργανωμένων τάξεων αὐτοῦ². Θὰ διαιρῶνται δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι εἰς δύο Βουλὰς, καθ' ὅσον ἀποτελοῦσι δύο διάφορα στοιχεῖα, ὧν τὸ μὲν εἶναι μέσον μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ τὸ δὲ μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ λαοῦ. Ἐκεῖνο μὲν προέρχεται ἐκ τῆς ὑπερεχούσης κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν εὐπορίαν συντηρητικῆς τάξεως³ τοῦτο δ' ἐκπορεύεται ἐκ τῆς εὐκινήτου μερίδος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἐργαζομένων τάξεων (δημοσίων λειτουργῶν, ἐμπόρων, βιομηχάνων, τεχνιτῶν κ.τ.τ.)⁴ ἐκεῖνο μὲν ἐκπροσωπεῖ τὰς μεγάλας ἐγγεῖους προσόδους τοῦτο δὲ τοὺς κυρίους κλάδους τῆς κοινωνίας καὶ ἐργασίας⁵. Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς Βουλαῖς γίνεται συζήτησις περὶ τῶν κοινῶν καὶ τούτου ἕνεκα τῷ ὅλῳ λαῷ διαφερόντων πραγμάτων, ἀνάγκη πᾶσα νὰ διεξάγῃται δημοσίᾳ⁶. Διὰ

¹ 7, 408 ἐξ.

² Οἱ βουλευταὶ δὲν θὰ ἐκλέγωνται διὰ τῆς ψήφου τοῦ πλήθους τῶν ἀνεπιτηδεῶν πολιτῶν ἀλλὰ θὰ ὑποδεικνύωνται ὑπὸ τῶν ὀργανωμένων τάξεων τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὡστε ἐν τῇ Βουλῇ θὰ ἀντιπροσωπεύωνται οὐχὶ τὰ ἄτομα ἀλλ' αἱ τάξεις. Ἡ ἀξίωσις, λέγει, τῶν φιλαύτων δημοκρατικῶν τοῦ νὰ μετέχωσι πάντες ἀμέσως τῆς νομοθεσίας εἶναι ἄτοπος (abgeschmackt) εἴαν τις θέλῃ νὰ ἐκφράξῃ καὶ ἐπιβάλλῃ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ γνώμην, θὰ ἔχῃ πρὸς τοῦτο πολλὰς εὐκαιρίας ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ καὶ πολλὴν ἄδειαν. (7, 418.).

³ Ἡ τάξις αὕτη ἔχει περιουσίαν τοιαύτην (ἀναπαλλοτρίωτα πατρῷα κτήματα), ὥστε νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς περιουσίας τοῦ κράτους καὶ ξένη τοῦ πόθου πρὸς κέρδος ἔτι δὲ ἀδιάφορος πρὸς τὴν εὐνοίαν τῆς τε κυβερνήσεως καὶ τοῦ πλήθους. Προορίζεται ἄρα ὑπὸ τῆς καταγωγῆς νὰ εἶναι συντηρητικὴ καὶ νὰ χρησιμεύῃ ὡς στήριγμα τοῦ θρόνου καὶ τῆς κοινωνίας. (7, 415 ἐξ.).

⁴ Ἡ εὐκίνητος μερίς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας διὰ τε τὸ μέγα πλῆθος τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ διὰ τὴν φύσιν τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀσχολίας εἰσέρχεται εἰς τὴν Βουλὴν δι' ἀντιπροσώπων, οἵτινες ἐκλέγονται ὡς γινώσκοντες ἀκριβέστερον τὰ πράγματα καὶ παρέχοντες τὴν ἐλπίδα ὅτι δὲν θὰ θεραπεύσωσι τὰ ἴδια ἀλλὰ θὰ προαγάγῃσι τὰ κοινὰ συμφέροντα. (7, 416—422.).

⁵ Διὰ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως δύο Βουλῶν προσλαμβάνει ἡ ὀριμότης τῆς ἀποφάσεως κατόπιν πολλῶν ἐνστάσεων μείζονα βεβαιότητα καὶ ἀποσοβεῖται ὁ κίνδυνος τῆς ἐπικρατήσεως τῶν στιγμιαίων παθῶν. (7, 422.).

⁶ Αἱ δημοσίαι ἐν ταῖς Βουλαῖς γινόμεναι συζητήσεις πληροφοροῦσι τὸν λαὸν περὶ τῶν ἀληθινῶν συμφερόντων καὶ παρέχουσι τοῖς πολίταις μέγα καὶ κατ' ἐξοχὴν μορφωτικὸν δρᾶμα. Ἐκεῖ ἀναπτύσσονται ἀρεταὶ καὶ ἰδιοφυΐαι

τῆς δημοσίας συζητήσεως συναισθάνονται μὲν οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ ὑπάλληλοι ἑαυτοὺς ἐποπτευομένους καὶ ἐλεγχομένους ὑπὸ τῆς κοινωνίας λαμβάνει δὲ μάλιστα ὁ λαὸς γνῶσιν τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ κράτους, κρίνει πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ σχηματίζει πολιτικὴν ἔννοιαν, τὴν λεγομένην «κοινὴν γνώμην». Ταύτην δὲ τὴν μεγάλην δύναμιν ὀφείλει ἡ κυβέρνησις νὰ λαμβάνη πρὸ ὀφθαλμῶν, εἴπερ ποτέ, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε ἡ ὑποκειμενικὴ ἐλευθερία κέκτηται μεγάλην σπουδαιότητα¹. Βεβαίως ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ εἶναι μεμειγμένον τὸ οὐσιῶδες καὶ τὸ ἐπουσιῶδες, τὸ ἀληθές καὶ τὸ ψευδές, ἀλλ' ἐν τῷ βάθει ὑπάρχει καὶ ἡ ἠθικὴ βούλησις τοῦ λαοῦ καὶ λαλεῖ ἡ φωνὴ τοῦ θεοῦ· διὸ καὶ δικαίως λέγεται «φωνὴ λαοῦ φωνὴ θεοῦ» (vox populi vox Dei)². Τὸ δὲ ἀνευρίσκειν τὸ ἀληθές ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ καὶ ποιεῖν κατ' αὐτὴν εἶναι, λέγει ὁ Ἐγγελοσ, ἔργον μεγάλου τῶν ἑαυτοῦ χρόνων ἀνδρός. Τοῦναντίον ὁ μὴ ἱκανὸς νὰ περιφρονῇ τὴν τῶν πολλῶν γνώμην, ὡς ἀκούει αὐτὴν τῆδε κακεῖ, οὐδέποτε ποιεῖ μεγάλα. «Ἡ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τοιαύτης γνώμης εἶναι ὁ πρῶτος ὄρος τῆς ἐπιτελέσεως μεγάλων καὶ ἐλλόγων πράξεων»³. Ἡ κοινὴ γνώμη κατ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἀκωλύτως διαδιδομένη ἔχει ὄργανον τὴν δημοσιογραφίαν, ἣτις πρέπει μὲν νὰ εἶναι ἐλευθέρως ἀλλ' ὀφείλει νὰ μὴ ποιῆται τῆς ἐλευθερίας κατάχρησιν, νὰ μὴ δυσφημῇ πρόσωπα μηδὲ νὰ περιάγῃ εἰς κίνδυνον τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ κράτος⁴.

5. Οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ὑπέρτερον τῆς πολιτείας, ἣς ἡ κυριαρχία ἐνσαρκοῦται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ μονάρχου ὡς τοῦ ὀρισμένου ἀτόμου. Ὅπως δὲ ὑπάρχουσι πολλὰ πρόσωπα, οὕτως ὑπάρχουσι πολλαὶ πολιτεῖαι· καὶ ὅπως ἐκεῖνα οὕτω καὶ αὐταὶ ἔχουσι προσάλληλον φιλικὴν καὶ ἐχθρικήν σχέσιν⁵. Καὶ ἐνθιμίζουσι μὲν τῶν πολιτειῶν τὰς σχέσεις διεθνεῖς συνθήκαι καὶ συμφωνίαι, τὸ λεγόμενον διεθνὲς δίκαιον,

καὶ δεξιότητες, αἵτινες δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πρότυπον. (7, 423 ἐξ.).

¹ Ἡ κοινὴ γνώμη εἶναι ἀξία καὶ τιμῆς καὶ καταφρονήσεως, διότι ἐμπεριέχει μὲν οὐσιῶδες καὶ ἀληθές ἀλλ' ὑποκρύπτει τοῦτο καὶ οὐδὲν παρέχει πρὸς διάγνωσιν αὐτοῦ κριτήριον· ἔπειτα δ' ἐν ἑαυτῇ ἔχει ἀμφοτέρωθεν, «ἀλήθειαν καὶ ἀπειρον πλάνην». Ἐμπεριέχει «τὰς αἰτίους ἀρχὰς τῆς δικαιοσύνης, τὸν ἀληθινὸν πυρῆνα τοῦ δλοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς νομοθεσίας καθόλου, ἀλλὰ μόνον ἐν μορφῇ τοῦ υγιοῦς ἀνθρώπινου νοῦ». (7. 424 ἐξ. 427.).

² 7, 425.

³ 7, 427.

⁴ Ἐνθ. ἀνωτ.

⁵ 7, 432 ἐξ.

ἀλλὰ τὸ κῦρος αὐτῶν κρατεῖ ἐφ' ὅσον θέλουσι τὰ συμφωνήσαντα κράτη¹. Οὔτε αἱ γενόμεναι συνθήκαι οὔτε οἱ ξένοι κριταὶ εἶναι δυνατόν νὰ αἴρωσιν αἰεὶ τὰς διαφοράς. Ἀνακύπτουσιν ἐν ταῖς πολιτείαις διαφωνίαι, ἃς οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ δυνάμενος νὰ κρίνη καὶ διαλύσῃ². Εἷς μόνος ὑπάρχει ὑπέροτατος πάντων τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν διαιτητής, «τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου», ὅπερ διὰ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ποιεῖ τὴν κρίσιν τοῦ κόσμου³. Ὅθεν ἡ αἰωνία εἰρήνη ἀποβαίνει κενὸν καὶ ἀνέφικτον ἰδεῶδες ἢ δ' ἐκείνης ζήτησις ἀποτελεῖ μεγάλην τῶν πραγμάτων παρανόησιν. Πόλεμοι λοιπὸν ἐκάστοτε κατ' ἀνάγκην θὰ συμβαίνωσι καὶ εἶναι μάλιστα καλοὶ καὶ χρήσιμοι. Ὅσον καὶ ἂν φαίνονται δεινοί⁴, ὅμως εἶναι πολιτικῶς χρήσιμοι καὶ ἠθικῶς ἀναγκαῖοι, διότι ἀποσοβοῦσιν ἐσωτερικοὺς κινδύνους⁵, ἀπαλλάττουσι τοὺς ἀνθρώπους τῆς νάρκης καὶ χανώσεως⁶ καὶ ποιοῦσιν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ λάβωσι πείραν τῆς ἀσταθείας καὶ παροδικότητος τῶν τοῦ κόσμου ἀγαθῶν⁷, νὰ μάθωσιν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἀνώτερα ἀγαθὰ εἰς ἃ πρέπει νὰ θυσιάζωνται τὰ κατώτερα⁸.

¹ 7, 442 ἐξ.

² Ἡ αἰωνία εἰρήνη ἀπαιτεῖται συχνάκις ὡς ἰδεῶδες, εἰς ὃ ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ. Ὁ Κάντιος ἐν τῷ φιλοσοφικῷ διαγράμματι τῆς αἰωνίας εἰρήνης (1795) ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην ὅπως ὑπάρχῃ διηνεκῆς πάντων τῶν ἐθνῶν ὁμοσπονδία καὶ κατ' ἀκολουθίαν διαλύῃ τὰς διαφοράς διαιτητικῶν δικαστηρίων. Ἄλλ' ὁ Ἐγγελοσ θεωρεῖ τὴν συναίνεσιν καὶ συμφωνίαν πάντων ὡς πρόβληματικὴν καὶ παρατηρεῖ ὅτι, ἐὰν μὴ ἐπιτυχάνηται συμφωνία, αἱ ἔριδες τῶν κρατῶν μόνον διὰ τοῦ πολέμου διαλύονται. (7, 435 ἐξ. 443).

³ 7, 446. Οἱ λαοὶ ἀφανίζονται ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ὑπάρχει αἰεὶ παρὸν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὡς κριτηρίῳ τοῦ κόσμου.

⁴ Ὅποτε ἡ ἀποφυγὴ τῶν πολέμων εἶναι ἀδύνατος, πρέπει τοῦλάχιστον νὰ διεξάγωνται οὐχὶ κατὰ σκληρὸν καὶ ἄγριον ἀλλ' ἥπιον καὶ ἀνθρώπινον τρόπον ἄλλως τε καὶ διότι ἀγωνίζονται οὐχὶ πρόσωπα καὶ πολῖται ἀλλ' ἔθνη καὶ κράτη. (7, 445).

⁵ Εὐτυχεῖς πόλεμοι ἀποτρέπουσιν ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ κρατύνουσι τὴν πολιτείαν (7, 436). Ὅτι δὲ καὶ εἰς ἀτυχεῖς πολέμους ἐπακολουθεῖ πολιτικὴ ἀναγέννησις, μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία ἄλλων τε ἐθνῶν καὶ μάλιστα τοῦ πρωσικοῦ.

⁶ Ἄνευ τῶν πολέμων οἱ λαοὶ δὲν θὰ ἦσαν κινούμενοι ὄργανισμοὶ ἀλλὰ θὰ ὁμοιάζον πρὸς λιμνάζοντα καὶ ὑπὸ τῶν ἀνέμων μὴ κινούμενα ὕδατα. (7, 434).

⁷ Πολλάκις ἀκούομεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος λόγους περὶ τῆς ἀσταθείας τῶν πραγμάτων, ἕκαστος δὲ τότε διανοεῖται ὅτι θὰ ἔχῃ τὰ ἑαυτοῦ σταθερά. (7, 436).

⁸ Πιστεύει ὁ Ἐγγελοσ ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι συστατικὸν μέρος τῆς ἐλλόγου τοῦ κόσμου τάξεως. Διὸ καίπερ λαβὼν πικρὰν αὐτοῦ πείραν καὶ ἀποβαλὼν τὴν μικρὰν περιουσίαν ὅμως δὲν κατηγάτο τὸν κατακτητὴν ἀλλ' ἔγραφε, καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 28) εἶδομεν, περὶ τοῦ Ναπολέοντος «εἶδον τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου ἔφιππον».

² Ἐν τῷ πολέμῳ ἡ πολιτεία ὡς ὅλον ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν τῶν μελῶν αὐτῆς χάριν τῆς ἐνιαίας τοῦ κράτους ζωῆς ¹ ἀξιοῖ παρ' ἐκάστου νὰ ἐπιδείξῃ αὐταπαρνησίαν ² καὶ ἀπολέσῃ ὑπὲρ αὐτῆς ζωὴν καὶ περιουσίαν ³.

6. Τὸ κῦρος τῆς πολιτείας εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης βουλήσεως, εἶναι ἀπόλυτον καὶ θεῖον. Τοιούτου δὲ κύρους, ἀπολύτου καὶ θείου, ἀντιποιεῖται καὶ ἡ θρησκεία· θέλει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως καὶ προσέτι ἀπὸ παντὸς ἀνθρωπίνου λόγου, διότι ἀρχὴ αὐτῆς δὲν εἶναι, ὡς συμβαίνει τῇ πολιτεία, ἡ ἔλλογος βούλησις ἄλλ' ἡ θεία ἀποκάλυψις. Ὅθεν ἀνακύπτει τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῆς σχέσεως πολιτείας καὶ θρησκείας (ἐκκλησίας). Θεωρῶν ὁ Ἐγγελοσ τὴν θρησκείαν ὡς στερορὸν ἔρεισμα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτείας ἀποκρούει τὴν τάσιν τοῦ χωρισμοῦ πολιτείας καὶ ἐκκλησίας ⁴. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐκκλησία πρέπει νὰ ἀρχῇ τῆς πολιτείας· ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀπαιτεῖται ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία καὶ ὑπεροχὴ ταύτης ὑπὲρ ἐκείνην ⁵. Ὑπὲρ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὰ παντοῖα δόγματα ἴσταται ἡ τὸν Λόγον ἐκπροσωποῦσα πολιτεία. Ἀποδέ-

¹ Ἐν τῷ πολέμῳ ἡ πολιτεία ὡς ὑπερτάτη δύναμις ἀποσπᾷ τὰ μέλη αὐτῆς ἐκ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων καὶ συστρέφει εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν πολεμίων. Τότε γίνεται φανερὸν ὅτι οὐχὶ μόνον ἡ πολιτεία ὑπάρχει χάριν τῶν προσώπων ἀλλὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰ πρόσωπα χάριν τῆς πολιτείας. Ἐν τῷ πολέμῳ ἄρα ἐμφανίζεται ἡ πολιτεία ὡς ζῶσα οὐσία· ζῆ χάριν τῶν συμβεβηκότων αὐτῆς, τῶν καθ' ἕκαστον προσώπων, ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ ζωὴ καὶ ὑπαρξις ἀνάγεται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας. Ἐν τῷ πολέμῳ μάλιστα διαφαίνεται ἡ διαφορὰ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας· ἐκείνη μὲν θέλει νὰ διαφυλάττῃ τὰ ἀγαθὰ τῶν ἑαυτῆς μελῶν, αὕτη δὲ ἀπαιτεῖ ὅπως οἱ πολῖται θυσιάζωσι ζωὴν καὶ περιουσίαν. (7, 433 ἐξ.).

² Καθῆκον ἐκάστου εἶναι νὰ διατηρήσῃ τὴν αὐτοτέλειαν καὶ κυριαρχίαν τῆς πολιτείας θυσιάζων εἰς αὐτὴν πάντα τὰ ἑαυτοῦ· ἀγαθὰ παντοῖα καὶ αὕτη ἡ ζωὴ πρέπει ὡς τυχαῖα καὶ παροδικὰ νὰ παραρριφθῶσι. Καὶ ἐν τούτῳ δὴ ἔγκειται τὸ ἠθικὸν μέρος τοῦ πολέμου, ὅτι καταφαίνεται «ἡ ματαιότης τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν». (7, 434).

³ Ἡ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐθελοθυσία προέρχεται ἐκ τῆς ἀνδρείας, ἣτις δὲν εἶναι παρεμφερὴς πρὸς τὸ θάρρος τοῦ ζῆου ἢ τὴν τόλμην τοῦ ληστοῦ ἀλλ' εἶναι πολιτικὴ ἀνδρεία, ὑποταγὴ εἰς τὸ ὅλον πρὸς ἀνάδειξιν γενναίου στρατοῦ. (7, 436. 439).

⁴ Ἡ πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθῶσι· θρησκεία δὲ μὴ ἐλευθέρως δὲν δύναται νὰ συνυπάρχῃ καὶ νὰ διάγῃ εἰρηνικῶς μετὰ ἐλευθέρως καὶ ἔλλογου πολιτείας.

⁵ Ὅποτε ἡ ἐκκλησία ἔχει ἰδίαν κτῆσιν καὶ ποιεῖ τελετουργίας, εἰς ἃς μεταχειρίζεται πρόσωπα ὑπηρετικά, μεταβαίνει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πολιτείας καὶ τίθεται ἀμέσως ὑπὸ τοὺς νόμους αὐτῆς. (7, 353).

γεται δ' αὕτη καὶ προστατεύει, πᾶσάν τινα πίστιν ἀνέχεται δὲ καὶ αὐτὰς τὰς εἰς τὸ κράτος ἐναντίας αἱρέσεις¹.

¹ Ἡ πολιτεία εἶναι ἡ πραγμάτων τῆς ἐλευθερίας, ἧς τὴν ἀνάπτυξιν ἐνορῶμεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς τοῦ κόσμου ἱστορίας.

28. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΣ²

1. Ἡ πολιτεία πραγματοῖ τὸ καθολικὸν καὶ ἄπειρον πνεῦμα ἐν μορφῇ πεπερασμένη, διότι ἐκπροσωπεῖ τὸ πνεῦμα ὠρισμένου λαοῦ. Ἐκαστος λαὸς ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ «ἀρχήν», ἧτις εἶναι ἅμα καὶ σκοπὸς αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ³. Ὄταν δ' ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ, οὐδὲν πλέον ἔχει νὰ ποιήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ δὲν ἔχει ὅμως εὐθύς ἐπίγνωσιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς καὶ μόνον σὺν τῷ χρόνῳ συντελεῖ αὐτήν. Τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ λαοῦ (Volksgeist) εἶναι αὐτὸ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἱστορικῶς ἀτομικευθὲν⁴ εἶναι τὸ οὐσιῶδες μέρος τῆς ζωῆς καὶ ἐνεργείας τοῦ λαοῦ, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο ἀγνοῶσι τὰ ἄτομα. Τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ γενικὴ συνείδησις, «ἡ ἀτμόσφαιρα», ἐν ἣ τὸ ἄτομον ἀνατρέφεται. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀνυψωθῇ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν ταύτην ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ ἐν αὐτῇ. Μεγάλοι δὲ καὶ ὑπέροχοι ἄνδρες εἶναι οὐχὶ οἱ ἀποκλίνοντες ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ οἰκείου λαοῦ ἀλλ' οἱ κατανοοῦντες αὐτὸ καὶ κατὰ τοῦτο πράττοντες. Τὸ μεγαλεῖον τῶν τοιούτων ἀνδρῶν ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ὀδηγῶσι

¹ Ἡ πολιτεία εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε νὰ μὴ διστάξῃ νὰ ἀνέχῃται τὰς ποικίλας αἱρέσεις. Οἱ Κουάκεροι οἱ ἀρνούμενοι τὸν ὄρκον καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν δὲν πρέπει μὲν νὰ θεωρῶνται μέλη τοῦ κράτους ἀλλ' ὅμως δύνανται νὰ εἶναι χρηστοὶ καὶ χρήσιμοι ἄνθρωποι μετέχοντες τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Πρὸς τὴν πολιτείαν δέ, ἧτις τὴν ἑαυτῆς δύναμιν καὶ λογικότητα συνειδυῖα εἶναι ἐνδοτικὴ καὶ ἀνεξίθρησκος, ἀντίθεσιν ἀποτελεῖ ἡ θρησκεία. Ταύτην διακρίνει ἐνίστε ἐπίμονος ἀκαμψία καὶ θεόληπτος μανία, προῖοῦσα ἐκ τοῦ συναισθήματος τῆς ἰδίας ἀλογίας καὶ ἀδυναμίας. (7, 354. 359 ἔξ.).

² Ἡ φιλοσοφία τῆς τοῦ κόσμου ἱστορίας ἀποτελεῖ συμπλήρωσιν τοῦ περὶ πολιτείας λόγου καὶ ὑπετυπώθη μὲν γενικῶς ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ τοῦ δικαίου (7, 446—456) καὶ ἐν τῷ Συστήματι τῆς φιλοσοφίας (10, 426—445) ἀνεπτύχθη δὲ διεξοδικῶς ἐν ταῖς παραδόσεσι ταῖς περὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας (τόμ. 11).

³ 7, 448.

⁴ Τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ εἶναι ὠρισμένον πνεῦμα ἀνυψούμενον εἰς κόσμον, ὅστις ὑπάρχει καὶ ὑφίσταται ἐν τῇ θρησκείᾳ αὐτοῦ καὶ λατρείᾳ, ἐν τοῖς ἐθίμοις καὶ ταῖς συνηθείαις, ἐν τῷ πολιτεύματι καὶ τοῖς πολιτικοῖς νόμοις, ἐν τῷ ὅλῳ πλήθει τῶν διατάξεων, ἐν ταῖς ἐνεργείαις καὶ πράξεσιν. (11, 113 ἔξ.).